

і Західних областей). Воно проіснувало до 1917 р. і було потім реформовано під впливом радянської влади. Головний етап поширення ісламу в Україні, що встановив напрями та особливості його поширення й існування в регіоні до сьогодні, розпочався в другій половині XIX – початку XX ст. Він був визначений тими культурними, соціальними, економічними і політичними трансформаціями у Російській імперії, що відбувалися після Кримської війни 1853–1856 рр. Зміни торкнулись багатьох складових життя суспільства, майже всіх підданих імперії, у тому числі мусульман (особливо волзьких татар, що вже тривалий час співіснували з християнськими народами і були інтегровані до російського суспільства більшою мірою, ніж інші народи, що сповідують іслам). Трансформації суспільства (що проявились у реформах – аграрна, відміна кріпацтва та ін.) були спрямовані на те, щоб змінити певною мірою ті соціально-економічні відносини, що склалися в Росії у середині XIX ст., надати можливість розвиватися промисловості (це було пов'язано з намаганням уряду імперії подолати відрив від країн Західної Європи у промислових, а звідси й у військових технологіях) і, таким чином, вони були пов'язані з поступовим переходом від аграрного до індустріального суспільства, урбанізацією, певною зміною в світобаченні народів Росії, поширенням, хоча й обмеженим, західноєвропейського розуміння поступу, розвитком суспільства, економічних відносин, а також ставленням до релігії (Росія залишалась країною з традиційною культурою). В такий спосіб до Росії й України почали проникати форми економічної діяльності та світоглядні орієнтири, що були притаманні західній цивілізації.

Сьогодні, в умовах глобалізації, Українська держава зробила багато для забезпечення правового статусу різних конфесій, у тому числі й ісламу. Одним із перших законодавчих актів України, після здобуття державної незалежності, був закон «Про свободу совісті і релігійні організації» та утворення Державного комітету у справах релігії (ліквідований у 2011 р.). Цим законодавчим актом покладено початок глибокої перебудови державно-церковних відносин, зміни пріоритетів у цій сфері життя. Держава принципово стала на шлях гармонізації відносин між нею і різними конфесіями. Закон України «Про свободу совісті та релігійні організації» не припускає обмежень у здійсненні наукових дослідів, в тому числі тих, що фінансуються державою, їх пропаганду, незалежно від ознак релігії і атеїзму. Громадяни мають право вивчати різні релігійні вчення індивідуально або разом з іншими, вільно вибираючи мову вивчення. Релігійні організації мають право, відповідно до своїх внутрішніх статутів, створювати учбові заклади і групи, а також проводити навчання в інших формах, використовуючи для цього приміщення, що їм належать, або рати їх в оренду. У Конституції України закріплено

право кожної людини на свободу світогляду і віросповідання. Це право включає свободу сповідувати будь-яку релігію або не сповідувати ніякої, безперешкодно відправляти одноособово чи колективно релігійні культи і обряди, вести релігійну діяльність. Церква і релігійні організації в Україні відокремлені від держави, а школа – від церкви. Жодна релігія не може бути визнана державою як обов'язкова. Здійснення цього права може бути обмежено Законом тільки в інтересах охорони громадського порядку, здоров'я і безпеки населення. Діяльність релігійних організацій прирівнюється у правах з громадськими організаціями, вони мають статус юридичної особи. Питання власності, підприємництва, землекористування релігійних організацій, трудових відносин в них регулюються діючими законодавчими актами про власність, землю, працю і соціальне страхування. Кожному громадянину України гарантується право: мати свою релігію або переконання; міняти релігію чи переконання; одноосібно чи разом з іншими сповідувати свою релігію, відправляти обряди, дотримуватись канонів (приписів) своєї релігії в житті; право на таємницю сповіді та інші права і гарантії.

Здобуття Україною незалежності є принципово важливим періодом для розповсюдження релігії ісламу. Здобуття Україною незалежності – це відкриття нових можливостей для вільного спілкування між різними конфесіями, це – толерантність у ставленні до будь-якої конфесії. Окрім того, європейський християнський світ, фактично, із самого початку виникнення ісламу контактував з представниками цієї релігії. В сучасних умовах глобалізації контакти між християнським і мусульманськими світами набули ще більш інтенсивного характеру. І для цих контактів характерним стало «взаємопроникнення», коли християни опиняються на постійному місці проживання в мусульманських країнах, одночасно – мусульмани, переважно шукаючи кращих умов життя, залишають свої рідні землі й опиняються в багатьох країнах Європи й Північної Америки.

1. Ислам в Российской империи (законодательные акты, описания, статистика) / Сост. и автор вводной статьи, комментариев и приложений Д. Ю. Арапов. – М.: ИКЦ «Академкнига», 2001. – 367 с. 2. Історія релігій в Україні: навчальний посібник / За ред. проф. А. М. Колодного і П. Л. Яроцького. – К.: Знання, 1999. – 736 с. 3. Каюа Р. Людина та сакральне. Видання, доповнене трьома додатками, про секс, гру, війну в їхньому відношенні до сакрального / Р. Каюа; [пер. з франц.] – К.: Ваклер, 2003. – 256 с. 4. Кононотоп Г. О. Сучасна Україна: позитивні й негативні наслідки глобалізації // Соціальна безпека і гуманітарний захист в Україні на початку XXI століття: проблеми теорії і практики. Матеріали Міжнародної науково-практичної конференції / Г. О. Кононотоп. – Чернівці: Вид-во ЧДІЕУ, 2009. – С. 99–103. 5. Кравченко Э. Е., Гусев О. А., Давыденко В. В. Ранние мусульмане в среднем течении Северского Донца (по археологическим источникам) / Э. Е. Кравченко, О. А. Гусев, В. В. Давыденко // Археологический альманах № 7. Сборник статей. – Донецк, 1998. – С. 113–140. 6. Лубський В. І., Лубська М. В. Історія релігій: [підруч. для студ. вищ. навч. закл.] / В. І. Лубський, М. В. Лубська. – [2 вид.]. – К.: Центр учбової літератури, 2009. – 776 с.

Олена Литвиненко

Національний інформаційний простір: проблеми і перспективи

В статті розглядається проблема безпеки інформаційного простору України та аналізується інформаційна політика держави.

The other of the paper considers the problem of security of Information Space of Ukraine and analyzes the Information Policy of the state.

Світові глобалізаційні тенденції спричинили нове розуміння інформації як стратегічного продукту. Здатність суспільства та його інституцій збирати, обробляти, аналізувати інформацію, забезпечувати свободу інформаційного обміну є

важливою передумовою соціально-економічного, духовного, культурного, технологічного розвитку, а також основоположним чинником національної безпеки, однією з умов ефективності внутрішньої і зовнішньої політики. Інформаційна

сфера як системоутворюючий фактор суспільного буття впливає на всі без винятку галузі життєдіяльності людей. Тому останнім часом в активне слововживання увійшло поняття інформаційного простору – системи доступних у країні інформаційних джерел і ресурсів. Найчастіше цей термін вживають у значенні національного інформаційного простору, який потребує законодавчого врегулювання й захисту, а його суб'єкти – державної підтримки.

Міжнародна концепція державного суверенітету передбачає право кожного народу бути господарем інформаційного простору на своїй території, визначати політику в цій галузі, яка має гарантувати національну безпеку. Інтегрування Української держави в єдине інформаційне суспільство здійснюється на основі Конституції України, Законів України «Про інформацію», «Про друковані засоби масової інформації (пресу) в Україні», «Про телебачення і радіомовлення», «Про інформаційні агентства», «Про рекламу», «Про доступ до публічної інформації», засад державної політики України в галузі прав людини, міжнародних договорів та угод, ратифікованих Україною, Загальної декларації прав людини, загально визнаних норм і принципів міжнародного права. «Свобода руху інформації у суспільстві, якість та швидкість творення нових її різновидів українською мовою є інтегральним показником і водночас доленосним чинником розвитку української нації», – зазначив член-кореспондент Української академії інформатики, академік Папської академії соціальних наук (Ватикан) С. Вовканич у книзі «Національна еліта та інтелектуальний потенціал державотворення», яка вийшла 1995 р. в Інституті регіональних досліджень НАН України (Львів) [2].

Чинні нормативно-правові акти гарантують право українців на інформаційний простір, вільний від матеріалів, що становлять загрозу фізичному, інтелектуальному, моральному та психологічному стану людини [5]. Виходячи з цього, держава повинна всіляко захищати свій національний інформаційний простір, сприяти його розвитку в інтересах українського суспільства, поширенню власне українських ідей, забезпечуючи тим самим неможливість інформаційного проникнення інших країн у вітчизняне інформаційне поле. Національний інформаційний продукт за своєю суттю повинен бути українським, тобто нести притаманні українській нації характеристики, ознаки, образи, символи, традиції тощо, він мусить бути виробленим на українській основі й сприяти поширенню українських ідей як всередині країни, так і поза її межами. Саме в цьому і полягає українськість вітчизняного інформаційного простору. Проте в Україні сьогодні спостерігається зовсім інша тенденція.

Один з елементів суспільного життя, який активно реагує на соціально-політичні, економічні, культурні та інші процеси й віддзеркалює їх, є базовим складником інформаційного простору – це засоби масової інформації (ЗМІ). Здатність швидко і майже тотально охоплювати найширші аудиторії дає їм змогу формувати суспільну думку, визначати духовні цінності. Як зазначає більшість дослідників, інформаційний простір України є досить неоднорідним, нерівномірно розподіляється інформаційний продукт всередині країни. Ця тенденція виявляється, зокрема, у тому, що мешканці столиці не читають регіональну періодику, не дивляться регіональних телепередач, хоча мають значно більший доступ до загальнонаціональних ЗМІ. Ця проблема має й інший вияв. Насамперед, у тому, що регіональне життя, різні його сторони мало представлені й у загальнодержавних ЗМІ. Якщо простежити географію матеріалів, яка має місце на шпальтах газет і в теле- та радіоефірах, можна побачити,

що місцева тематика значно поступається центральній. Виникає й інше питання – наскільки національними за своєю суттю є загальнонаціональні мас-медіа.

Не менш гострою проблемою національної інформаційної безпеки є мовне питання. Відомо, що першою ознакою отождолення міжнародною спільнотою індивіда з певною нацією є ідентифікація його мови. Ким же нас вважають іноземці, які, приїхавши в Україну, чують ще в аеропорту переважно російську мову, бачать на розкладках переважно чужомовні видання? Ми ж, у свою чергу, байдуже спостерігаємо, як нашу мову асимілюють, витісняють, позбавляють нас права на україномовний інформаційний простір, звужуючи його використання до ганебно принизливої «відсотковості», яка зазначена у нормативно-правових актах. Але й тут виникає проблема. Складається враження, що держава, яка повинна захищати національний інформаційний простір, докладає максимум зусиль для зменшення все тієї ж «відсотковості». Але ж є речі, які не вимірюються відсотками: духовність і мораль.

Упродовж 20 років незалежності так і не вирішено проблему мови вітчизняних мас-медіа. На сьогодні державною мовою (а відповідно до Конституції України є єдина державна мова – українська) «говорять» (тобто є україномовними) лише 10 зі 100 ЗМІ, більшість із них мають державну форму власності й у зв'язку з відсутністю належного фінансування витісняються з інформаційного ринку комерційними, які є більш популярними серед населення. Частка російськомовних програм у прайм-таймі українського національного ефіру складає 61,4 %, україномовних – 38,6 % [2]. Українська мова в цілому переважає лише в мовленні телеканалу «УТ-1» та державних обласних телерадіокомпаній, які мають вкрай низькі рейтинги та незначну аудиторію. При цьому частка недержавного сектора телебачення і радіомовлення в теле-радіо-інформаційному просторі України перевищує 96 %, і тільки 4 % належать державним мовникам. Вітчизняне законодавство жодним чином не стимулює українського медіа-ринку, який є основою вітчизняного інформаційного простору. У ньому є певні важелі для регуляторних органів, для політичного або комерційного переслідування тих людей, від кого ці органи залежать. А от елементарне підґрунтя для справжнього захисту та підтримки цієї сфери просто відсутнє!

Ухвалений Верховною Радою України закон про квоти на українську музичну продукцію став досить несподіваним для індустрії та громадськості. Народний депутат О. Бондаренко ініціювала внесення змін до Закону України «Про телебачення і радіомовлення», що передбачали введення замість 50 %-ї квоти 25 %-у квоту на музичні твори українських авторів і виконавців у телерадіоефірі. Як наслідок, частка українського продукту зменшиться й, оскільки у природі немає порожніх ніш, «вивільнені території» швидко заповняться. Ким у даному випадку – питання риторичне! Можливо, існуючі до цього квоти було написано без певного досвіду й аналізу, тому що захищати потрібно не лише продукт, створений в Україні, а й продукт, створений українцями, які живуть за кордоном. Є дуже багато критеріїв, за якими можна захищати власний продукт. Експерти вважають, що 50 % українського продукту – досить велика цифра, яку неможливо було виконати, але, наприклад, 33 %, як у Польщі чи в багатьох інших європейських країнах, для України є реальними. Народний артист України О. Злотник зазначає, що скоротити національний продукт до 25 % – означає знищити українську національну музичну культуру, яка є невід'ємною частиною національного інформаційного простору. Адже це не лише пісні естрадні, це і рок,

і академічна музика, і хорова, і симфонічна, яку пишуть наші композитори. На цьому тлі ніхто не хоче бачити, які досягнення є в нашому музичному мистецтві. Наприклад, тільки за навчальний 2010–2011 рік наші музиканти стали лауреатами 56 міжнародних конкурсів, здобули 10 Гран-прі. Є унікальні джазові колективи, багато якісних вокалістів і прекрасної музики. До розмов, що її немає, долучаються ті, хто її не слухає [3]. Виходить, що в Україні не просто існують, а набирають неабиякої активності загрози національній інформаційній безпеці. Тому наслідки таких нововведень у музичному інформаційному просторі можуть бути наступними [5]: а) кількість української музики (незалежно від мови її виконання) в ефірі українських телерадіоорганізацій принципово зменшиться (якщо не зникне зовсім) на користь зарубіжних артистів; б) поява нових виконавців стане неможливою, адже повернеться практика платних ротаций в ефірі телерадіоорганізацій для українських артистів, що за нинішньої економічної ситуації важко забезпечити; в) створення нових творів українськими авторами різко зменшиться і не матиме сенсу, адже їхні нові твори не матимуть можливості для популяризації, що здійснюється переважно в ефірі телерадіоорганізацій.

Варто також зауважити, що в Україні склалася не критична, а катастрофічна ситуація з україномовними друкованими виданнями. В країні, де понад 30 мільйонів людей називають рідною мовою українську, фактично повністю знищено ринок загальнонаціональних україномовних друкованих ЗМІ. Склалася ситуація, коли порушується основне право громадянина України, зафіксоване в Конституції, – отримувати в Україні інформацію українською мовою. Ми весь час знаходимося в чужомовному газетно-телевізійно-інтернетному ув'язненні. Варто зауважити, що на теренах СНД Україна є одним із лідерів з видавництва російськомовних ЗМІ і книг. За даними Держкомтелерадіо на україномовні газети припадає 31 %, а на російськомовні – 64 % [5]. Причому упродовж останніх 10 років питома вага україномовного тиражу скорочувалась, а російськомовного – зростала.

Щодо сегменту так званих глянцеви (жіночих, чоловічих журналів тощо), спеціалізованих журналів, то тут україномовний продукт практично відсутній. У цьому контексті варто згадати досвід країн Прибалтики, де свого часу домінувала російськомовна преса, проте завдяки якісній державній політиці на сьогоднішній день там домінують мас-медіа, що «говорять» державними мовами.

Окрім мовного питання існує величезна проблема змістового наповнення вітчизняних ЗМІ. Протягом останніх трьох місяців 2011 р. майже дві третини часу було відведено висвітленню політичних подій (причому в більшості випадків з точки зору представників влади). Про це свідчить дослідження, яке здійснила Академія української преси за участю вчених Інституту соціології НАН України в межах проекту «Моніторинг діяльності провідних телеканалів стосовно дотримання стандартів у новинних програмах» за підтримки програми «Засоби масової інформації» Міжнародного фонду «Відродження» [5]. Крім новин з політичного поля значно більше стало новин кримінальних, повідомлень про лиха та катастрофи. А от інформації освітньо-культурного типу, що сприяє популяризації України та українства, дуже мало.

Ще однією проблемою національного інформаційного простору є скорочення книговидавництва. Упродовж минулого року тираж книг зменшився на 5 млн. 218 тис. екземплярів. Тираж україномовних книг складає 6 млн. 747 тис. примірників, тоді як 7 млн. 522 тис. нараховують російськомовні [2].

У вітчизняних книжкових магазинах національна продукція складає лише близько 10 % від усього асортименту. Президент Асоціації книговидавців і книгорозповсюджувачів України О. Афонін наголошує на тому, що націнка на українську книгу дуже висока і складає від 50 % до 200 % від собівартості, тоді як на російську – не перевищує і 30 %. На додачу до всього цього Кабінет Міністрів України пропонує внести зміни до Закону України «Про видавничу справу», згідно з якими звуться коло суб'єктів видавничої справи, а також буде виділено додаткове бюджетне фінансування на випуск видань мовами національних меншин (у тому числі й російською, про що йдеться у окремому пункті).

В Україні останнім часом складається безпрецедентна ситуація, коли влада, замість дотримання принципу українськості вітчизняного інформаційного простору, робить усе можливе для нівелювання українськості та українських національних інтересів. Так, було надано фінансову підтримку конгресу російськомовної преси в Києві. Проведення ж подібних акцій для української преси влада навіть не планує. Радник Президента України Г. Герман зауважила, що «у світі ЗМІ, які пишуть і мовлять українською, дуже слабкі, тому сучасна українська правляча еліта таким розмахом не підтримує україномовну пресу. Якщо нова хвиля української діаспори у Португалії, Іспанії, Росії, Польщі зможе організуватися і заявити про себе, то тоді влада можливо і стане на бік цього процесу, але не втручатиметься». Із цих слів можна зробити висновок, що органи державної влади підтримуватимуть хоч і чужі, проте сильні мас-медіа (влада цивілізованих країн дбає про власні інформаційні ресурси і джерела), а слабкі, хоча й свої, намагатиметься знищити, тим самим створюючи інформаційне рабство для свого народу! То на яке майбутнє можна очікувати в такому випадку?

Усі ці факти свідчать про одне: національний інформаційний простір перебуває в руках, які будь-якою ціною хочуть знищити все, що має відношення до України, українства, української мови та культури. І якраз тут бракує дійсно національного продукту, який мав би бути масовим і доступним кожному і контролюватися тими, хто відчуває українську націю душею і серцем. Отже, коли політики й можновладці говорять про безпеку держави, вони, перш за все, мають на увазі військову, енергетичну та економічну безпеку. Далі йде безпека суверенітету, цілісності території. І лише про одне всі чомусь забувають. Мова йде, звичайно ж, про безпеку інформаційного простору України, над яким нависло дуже багато загроз. Одне можна сказати точно: українського в ньому залишилося катастрофічно мало, а те, що ще є, скоро може зникнути або стати недоступним для більшості громадян України. Сьогодні вкрай необхідна цілеспрямована інформаційна політика держави, в результаті реалізації якої Україна стане розвиненою європейською державою з власним національним інформаційним продуктом та захищеним інформаційним простором.

1. Бебик В. М. Засоби масової інформації посткомуністичної України: монографія / В. М. Бебик. – К.: МАУП, 2006. – 121 с. 2. Вовканич С. Гуртування нації як ідеологічна соціогуманістична проблема України XXI сторіччя [Загол. з екрана] / С. Вовканич. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.nbuv.gov.ua/portal/Soc_Gum/Vica_Gum/2011_10/57.pdf. 3. Квоти: за чи проти // Телекритика. – 15 листопада 2011 р. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.telekritika.ua/media-suspilstvo/expert/2011-11-15/67232>. 4. Козаков Г. Саботаж: Засоби масової комунікації віддзеркалюють мовно-культурний рівень / Г. Козаков // Літературна Україна. – 15 червня 2006 р. – С. 1–3. 5. Лупіс В. Національний інформаційний простір України активно денационалізують? [Загол. з екрана] / В. Лупіс. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://postup.brama.com/usi.php?what=7180>.